

***Podzwonne dla granic. Polsko-czeskie linie podziałów
i miejsca kontaktów w języku, literaturze i kulturze,
Jugowice, 17–19 kwietnia 2008 r.***

Zakład Bohemistyki Instytutu Filologii Słowiańskiej na Uniwersytecie Wrocławskim zorganizował w dniach 17–19 kwietnia 2008 r. Międzynarodową Interdyscyplinarną Konferencję Naukową pt. *Podzwonne dla granic. Polsko-czeskie linie podziałów i miejsca kontaktów w języku, literaturze i kulturze*, a honorowy patronat nad nią objął Marszałek Województwa Dolnośląskiego Marek Łapiński. Spotkanie odbyło się w Jugowicach w Górach Sowich, na terenie przygranicznym, gdzie od wieków przenikają się różne kultury. W konferencji wzięło udział 54 uczestników, w tym 22 gości przybyło z ośrodków zagranicznych (Czech, Słowacji, Serbii). Odnosić należy szczególnie liczny udział badaczy z ośrodków czeskich i to nie tylko stołecznych. W konferencji głos zabrali obok slawistów także przedstawiciele innych dziedzin nauk humanistycznych (filozofia, filologia germańska, historia) oraz środowisk dziennikarsko-kulturalnych. Była to druga konferencja naukowa zorganizow-

ana przez Zakład Bohemistyki. Poprzednia pt. „Wrocław w Czechach – Czesi we Wrocławiu. Literatura – język – kultura” odbyła się we Wrocławiu, w dniach 16–18 października 2002 r., z okazji 160-lecia powstania seminarium słowiańskiego na tymże uniwersytecie.

Bodźcem do zorganizowania tegorocznej konferencji było ważne wydarzenie, które miało miejsce 20 grudnia 2007 r., a mianowicie zniesienie kontroli granicznych i wstąpienie nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej do Układu z Schengen. Tematy wystąpień oraz dyskusje po nich, które odbywały się w dwóch sekcjach, literaturoznawczej i językoznawczej, świadczyły o tym, że o kontaktach w sferze języka, kultury i literatury Czech, Polski i Słowacji nie powiedziano jeszcze ostatniego słowa, daleko jest jeszcze do pełnego rozpoznania i wykorzystania źródeł. Podkreślili to w swoich wystąpieniach podczas sesji plenarnej: Jiří Damborský, językoznawca (*Podzwonne dla sporów o status laszczyzny*), Ondřej Felcman, historyk (*Češi a Poláci – proměny hranic mezi oběma etniky a jejich státy*), Jiří Marvan, językoznawca (*Evropa bez hranic – pohled z dílny lingvistovy*), Józef Zarek, literaturoznawca (*Granica w nich – granica w nas*), Zbyněk Hutár, dziennikarz (*Hranice zelené, hranice v srdcích*), Aureliusz Marek Pędziwoł, dziennikarz (*Polacy, Czesi i Niemcy na ziemi kłodzkiej i Zaolziu*), Jan Pacholski, literaturoznawca (*Adalbert Stifter i Szumawa albo o odrodzeniu ruchu turystycznego w czesko-austriacko-bawarskim pograniczu*), Julian Golać, dziennikarz (*Polsko-Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej – przykład różnych form współpracy na pograniczu w Euroregionie Glacensis*). Już w pierwszym dniu konferencji można było dostrzec wysoki poziom wystąpień oraz różnorodność poruszanych zagadnień, co umożliwił szeroko sformułowany temat konferencji pozwalający na usytuowanie własnych wypowiedzi w jak najrozleglejszym kontekście historyczno-literacko-kulturowym.

W bloku literaturoznawczym zaprezentowano około trzydziestu referatów, w których można zauważyć głębokie zainteresowanie ich autorów problemem granicy (w różnych jej postaciach), sąsiedzkich kontaktów i tożsamości narodowej.

Szczególnie to ostatnie zagadnienie podejmowane było w referacie *Mystyfikacje literackie jako czeski sposób przekraczania granic opresyjnej rzeczywistości* autorstwa Krystyny Kardyni-Pelikánovej. Zdaniem autorki mistyfikacja literacka pojawiała się w czeskiej literaturze kilka razy. Sam fakt częstotliwości zjawiska każe się zastanowić nad wywołującą je przyczyną. Nierzadko ów powód tkwił w zewnętrznych okolicznościach politycznych mających ogromny wpływ na poczucie przynależności narodowej.

Problemy historii i polityki, które wielokrotnie „zamykały” granice (nie tylko państwowe), ale i je „otwierały” (rok 1989), podejmowane były m.in. przez Zofię Ta-

¹ Przedstawione tutaj założenia stanowią jedynie projekt, który miałby być w najbliższym czasie po dyskusjach dopracowany. W związku z tym autorzy projektu proszą o kierowanie do nich swoich uwag.

rajło-Lipowską, Joannę Goszczyńską, Joannę Czaplńską, Wojciecha Solińskiego, Agatę Firlej, Lenkę Vitovą, Izabelę Mroczek, Julianę Beňovą, Mirona Pukana, Mirosława Śmigiełskiego.

Doświadczenie Wielkiej Wojny w prozie Józefa Wittlina, Vladislava Vančury, Richarda Weinera opisała Joanna Goszczyńska w referacie *Doświadczenie I wojny światowej w czeskiej i polskiej prozie ekspresjonistycznej*. Autorka za Janem Patočką stwierdziła, że Pierwsza Wojna była wydarzeniem rozstrzygającym o charakterze całego XX wieku – „głęboko grzęznącego w wojnie”. Natomiast doświadczenie czasów totalitaryzmu komunistycznego (momentu granic zamkniętych) zajmuje Zofię Tarajło-Lipowską w tekście *Po tamtej stronie granicy (czasowej)*, czyli »Bajeczne lata pod psem« Michala Viewegha i Ireny Douskovej. Na przykładzie trzech współczesnych czeskich powieści: *Báječná léta pod psa* Michala Viewegha oraz dwóch powieści Ireny Douskovej: *Hrdý Buděš* i *Oněgin byl Rusák* autorka zaprezentowała zagadnienie przekraczania wstecz granicy czasowej, jaką był rok 1989. Bohaterowie tekstów dorastają w czasach bardzo ciężkich dla Czechosłowacji, w dobie tzw. normalizacji.

W tym czasie wielu niezależnych artystów emigrowało poza granice kraju, gdzie musieli się nauczyć na nowo funkcjonować w innym środowisku. Uwagę na to zwróciła Joanna Czaplńska, powołując się na przykład prozy Lubomíra Martíńka (pisarza, eseisty, od 1979 r. we Francji) w referacie *Hranice nejsou, protože neexistují – nomád a noman v prózách Lubomíra Martíńka*. Problematykę postaw emigrantów podjął również Radosław Łazarz w tekście *Granice ufności Jana Amosa Komeńskiego. Uwagi o uchodźstwie, wierności i wierze na podstawie »Panegyryku Karolowi Gustawowi, bezkrwawemu zwycięzcy Sarmaacji«*. Badacz podkreślił, że prawdopodobnie można uznać Komeńskiego za przykład wzorowego imigranta. Za każdym razem, kiedy przyszło mu przekraczać granice, starał się być przykładowym obywatelem, który działa na korzyść społeczeństwa i państwa, w którym się znalazł.

O trudnych czeskich, polskich, słowackich i węgierskich doświadczeniach pokoleniowych rozważali: Wojciech Soliński w wystąpieniu *Hrabal-Huelle-Esterházy, trójkąt intertekstualny*“, Agata Firlej w »*Ta bliskość niewidzialnej linii*«. O doświadczeniach granicy w prozie Jurija Andruchowycza, Andrzeja Stasiuka i Jáchyma Topola oraz Mirosława Śmigiełski w referacie *Manifestacja wolności, dokument niewoli. Czeska, polska i słowacka literatura dziennikowo-konfesyjna lat siedemdziesiątych na przykładzie dzieł Ludvíka Vaculíka, Tadeusza Konwickiego i Dominika Tatarki*. Wojciech Soliński w swoim tekście podkreślił, że można mówić o swoistym literackim trójkącie intertekstualnym, obejmującym dzieła trzech pisarzy reprezentujących trzy kraje niepokorne wobec władz radzieckich. Jego zdaniem na mapie Europy można zakreslić trójkąt, łączący Pragę z Gdańskiem i Budapesztem, jako miastami, w których mieszkają i tworzą autorzy zniechęceni z przetrzeźnienia tych miast dekoracje do opisywanych przez nich narracyjno-lirycznych ludzkich komedii i tragedii.

W momencie nadejścia roku 1989 w życiu Czechów i Polaków doszło do wielu zmian. Wyszli oni z autarkii komunistycznej i znaleźli się w rzeczywistości, na której nadejście nie byli przygotowani. Musiało zatem dojść do wielu zmian na płaszczyźnie politycznej, społecznej, ekonomicznej, w tym także na polu wzajemnych kontaktów kulturowych i literackich, o czym mówiła Lenka Vitová w wystąpieniu *Hranice po hranicích* oraz Izabela Mroczek w *O przekładach literatury czeskiej na język polski po 1989 roku*, która podkreśliła, że po 1989 roku czeską literaturą w Polsce zajmowało się aż 130 tłumaczy. Posiadają oni dobrą orientację w wydarzeniach na czeskim rynku wydawniczym, dzięki czemu prezentują polskiemu czytelnikowi literaturę wartościową i doskonale odzwierciedlającą napięcia współczesnej czeskiej kultury.

Zmiany na polu wzajemnych kontaktów teatralnych i dramatycznych śledzą słowaccy badacze problemu: Juliana Beňová i Miron Pukan. Przytoczyli oni przykłady konkretnych polsko-słowackich działań teatralnych oraz wzajemnych wpływów. W wystąpieniu *Búranie štvrtej hranice (slovenská a poľská dráma a divadlo – kontakty, vplyvy a premeny vyvolané spoločensko-politickými zmenami)* Juliana Beňová podkreśliła, że szczególnie sztuki polskiego dramaturga Sławomira Mrożka wydają się słowackim inscenizatorom aktualne i nośne. W twórczości Mrożka odnajdują własne zmagania z rzeczywistością i cywilizacją oraz odpowiedzi na nurtujące ich pytania.

Wielu badaczy biorących udział w tej konferencji swoje rozważania koncentrowało wokół jednostkowych działań na rzecz zacieśniania współpracy przygranicznej, na przykład wystąpienia: Joanny Maksym-Benczew *Czeskie słowa – czeskie obrazy w czasopiśmie Almanach Prowincjonalny*, Lilianny Miodońskiej *Działalność ks. Józefa Londzina (1862–1929) na tle stosunków polsko-czeskich na Śląsku Cieszyńskim*, Naděždy Morávkovej *K působení F. A. Hory (1838–1916) – milovníka polského jazyka a kultury v západních Čechách*.

W sekcji językoznawczej zabrzmiały referaty podejmujące synchroniczne jak i diachroniczne badania nad językami.

Analizy współczesnych języków dotyczyły trzy wystąpienia. Oldřich Ulčný w referacie *Český a polský kondicionál v slovanském kontextu* odniósł się do przykładów z języka polskiego, jak również innych języków słowiańskich i zwrócił uwagę na struktury gramatyczne trybu warunkowego. Wskazał m.in. na specyficzną wielofunkcyjność polskiej konstrukcji morfologiczno-syntaktycznej z *aby/zeby*, nie mającej odzwierciedlenia w podobnych strukturach czeskich i innych słowiańskich. *Czeskie przymiotniki potencjalne na tle słowiańskim* przedstawiła Lenka Ptáková. Pokazała, które sufiksy mogą tworzyć przymiotniki wyrażające możliwość lub niemożliwość podleganiu akcji. Wystąpienie Romana Máděckiego dotyczyło kolei konfrontacji synchronicznej polskich i czeskich zaimków wskazujących. Referat pt. *Model prostorových a časových vztahů v češtině a polštině aneb o čem popisná gramatika mlčí* jest przyczynkiem do badań nad środkami służącymi do lokalizacji miejsca i umiejscawiania czasowego w języku.

Na konferencji reprezentowane były również wyniki badań historyczno-językowych. Jarosław Malicki na tle rozwoju języka polskiego i niemieckiego nakreślił ewolucję języka czeskiego na Śląsku. Przedstawione fakty oraz wnioski w jego referacie pt. *Język czeski na Śląsku w kontekście śląskich dziejów języka polskiego i niemieckiego. Pytanie o granice historii języka* mogłyby być podstawą do stworzenia nowej periodyzacji dziejów języka czeskiego. O przynależności języka kennańskiego, poglądach na ten język m.in. Jakobsona a Havránka, ale również polskich uczonych referowała Lenka Uličná w wystąpieniu pt. *Kenaanský jazyk: Čeština a/nebo polština?*

Problem interferencji fonetycznych przedstawił Artur Tworek w wystąpieniu nazwanym *Tvoja mowa cię zdradza – kilka uwag do opisu wymowy niemieckiej z punktu widzenia języków czeskiego i polskiego*. Bronił fonetyki jako rudymenarnej dziedziny badań języka, która niekiedy odsuwana jest na margines przez fonologów. Podkreślił i udowodnił swoje twierdzenie na materiale niemiecko-czesko-polskim, że fonetyka ma ważne miejsce w procesie komunikacyjnym, zwłaszcza z punktu widzenia psycholingwistycznego: odbiorca kształtuje swoją opinię o nadawcy komunikatu.

Kontaminacja na styku języka niemieckiego i polskiego była tematem referatu *Polsko-niemieckie kontakty językowe na Górnym Śląsku w okresie dwudziestolecia międzywojennego – spojrzenie językoznawcze* Edyty Błachut. Na podstawie materiału prasy tych dwu języków w okresie międzywojennym na Górnym Śląsku referentka przedstawiła różne przypadki kształtowania wypowiedzi w jednym języku poprzez odwołanie się do wyrażen i zwrotów w drugim języku.

Jaroslav Lipowski w swoim wystąpieniu próbował odpowiedzieć na pytanie, dlaczego różni się stanowisko badaczy polskich i czeskich do problemu istnienia i przynależności gwary cieszyńskiej. Odwołując się do badań Zbigniewa Grenia, zaproponował socjolingwistyczne spojrzenie, które zbliżyłoby stanowiska obu grup językoznawców. Jedyny referat poruszający problematykę nazw własnych pt. *Współczesne antroponimiczne dowody na związki Ziemi Kłodzkiej z Republiką Czeską* wygłosiła Magda Lena Matkowska. Zwróciła uwagę na pewną ilość nazwisk na Ziemi Kłodzkiej, których forma fonetyczna czy ortograficzna wskazuje na to, że może chodzić o nazwiska czeskie bardziej czy mniej spolonizowane czy też zgermanizowane. Podobną problematykę, acz z dziedziny apelatywów, podjął Josef Jodas, który w referacie *Česko-polské paralely při užívání přejatých slov z románských jazyků* scharakteryzował paralelne adaptacje obcych wyrazów pochodzenia romańskiego na obszarze czesko-austriackim.

Zniesienie kontroli granicznych przejawia się najszybciej i najwyraźniej w warstwie leksykalnej języka. W referacie o tytule bezpośrednio nawiązującym do tematu konferencji *Slovní zásoba nezná hranic* ten fakt udowadniał i na ciekawych przykładach prezentował zapożyczanie internacjonalizmów Ladislav Janovec.

Trzydniowa konferencja *Podzwonne dla granic – Hranicím už odzvonilo* odbyła się w przyjemnej i życzliwej atmosferze. Żywe dyskusje po wygłoszonych referatach

pokazały, że temat granicy w języku, literaturze i kulturze jest aktualny i ciągle żywy. Konferencja zostanie uwieńczona publikacją referatów w tomie, który wyjdzie w przyszłym roku kalendarzowym.

Dorota Żygadło-Czopnik, Jaroslav Lipowski, Wrocław